

Skrivhjälp för jämlik text

Syns norm^er i världens dokument?

Del 1 Dokumentanalys

Del 1

Dokument- analys

Skrivhjälp för jämlik text

Ett verktyg som identifierar **ojämlikheter**,
normer och **föreställningar** i texter och bilder.

En produkt framtagen av Kunskapscentrum för Jämlik vård, 2015.
www.jamlikvard.vgregion.se

Inledning

En rad lagar, föreskrifter och styrdokument, exempelvis hälso- och sjukvårdslagen och konventionerna om de mänskliga rättigheterna, anger att vården ska vara jämlik. Vård och behandling ska erbjudas på lika villkor och med ett gott bemötande till alla, oavsett kön, ålder, bostadsort, funktionsförmåga, utbildning, social ställning, etnisk eller religiös tillhörighet, sexuell läggning eller könsidentitet. Trots det visar forskning och statistik att vården inte är jämlik. Det görs medicinskt omotiverade skillnader. Alla bemöts och behandlas inte på lika villkor. Det kan ibland bli synligt i vårdens texter.

Många texter som riktar sig till patienter eller närstående (exempelvis informationsbroschyrer eller information på webben) och många texter som riktar sig till personal (exempelvis PM, vårdprogram eller journalanteckningar) kan bli bättre genom att:

- Använda bilder och skriva på ett sätt som inkluderar och välkomnar fler människor
- Göra informationen tillgänglig för fler människor
- Undvika stereotypa bilder av människor
- Synliggöra och kritiskt granska normer

Denna bok består av två delar. **”Dokumentanalys”** ger en bakgrund om normer och normkritik, förklarar hur normkritik och jämlik vård hänger ihop och tar upp olika frågor som du kan ställa dig när du analyserar texter.

”Skrivtips” ger konkreta tips hur du kan bearbeta texter och bilder på ett normkritiskt sätt.

Analysmallar som kan vara ett stöd i arbetet kan du ladda ner separat i din dator för att kunna skriva i dem. Du hittar dem på: jamlikvard.vgregion.se.

Om du önskar fördjupad kunskap om (o)jämlik hälso- och sjukvård är du välkommen att kontakta Kunskapscentrum för Jämlik vård på: jamlikvard.vgregion.se.

Kunskapscentrum för Jämlik vård är en enhet inom Västra Götalandsregionens hälso- och sjukvårdsavdelning. Kunskapscentret arbetar med verksamhetsutveckling, ledning-styrning-uppföljning och forskning. Målet är att vara med och utveckla vården så att alla patienter erbjuds en god, säker och jämlik vård, vid varje tillfälle och på varje vårdnivå.

Vad är normer?

Att vara normmedveten, det vill säga att synliggöra och kritiskt granska normer i vårdens texter kan vara ett första steg för att göra vården mera jämlik. Normer avser "normala" och förväntade beteenden i exempelvis en social grupp. Normer kan jämföras med osynliga lagar. Ofta är normerna outtalade och informella, vilket gör att människor inte behöver fundera på hur de ska bete sig i vissa situationer. Att vi ställer oss i kö när vi väntar på vår tur eller hälsar på varandra på morgonen är sådana exempel. Att vi förväntar oss vissa beteenden gör också att normer ofta inte märks förrän någon avviker från dem. En man som börjar gråta när han berättar om sin sjukdom blir ofta sedd på ett annat sätt än en kvinna som gör samma sak. Det kan förklaras av att det finns olika normer i vårt samhälle för hur kvinnor och män förväntas uttrycka känslor. En kvinna som tar ordet på möten och vägrar låta sig avbrytas blir ofta sedd på ett annat sätt än en man som gör samma sak. Det kan bero på att det finns olika normer i vårt samhälle för hur kvinnor och män förväntas ta plats.

En del normer kan skapa maktskillnader mellan människor. Beteenden som faller utanför normen riskerar att bli bortförklarade och människor som går utanför normerna riskerar att bli diskriminerade. De som följer normerna får ofta ett större handlingsutrymme och ökad makt. En person som är väl påläst och "talar samma språk" som vårdpersonalen har i regel större möjlighet att tillgodogöra sig den informationen som personalen ger och att påverka val av behandling. Om en person inte vill bli sedd som kvinna eller man riskerar vårdbesöket att präglas av just detta – varför "hen" inte kan vara "hon" eller "han", istället för att ägna besöket åt besvären som hen har sökt för.

Människor skiljer sig när det gäller kön, ålder, funktionalitet, social ställning, etnisk och religiös tillhörighet, sexuell läggning, könsidentitet och så vidare. En och samma person kan i ett avseende uppfylla normen och i ett annat avseende avvika från den.

En och samma person kan i ett avseende uppfylla normen och i ett annat avseende avvika från den.

Vad är stereotyper?

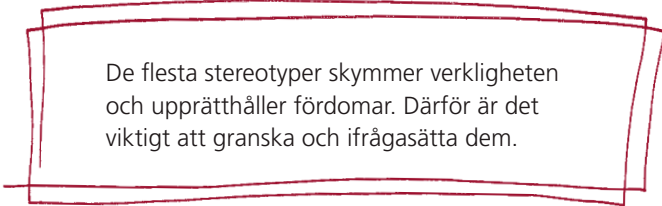
Att sträva efter normmedvetenhet i vårdens texter innebär också att undvika stereotypa bilder av människor. En stereotyp innebär en (ofta negativ) förenkling av något som egentligen är komplext, som är grundad på en fördom. Stereotyper bygger ofta på normer och de förväntningar vi har på hur människor borde vara eller hur vi tror att de flesta människor är.

En stereotyp föreställning kan till exempel vara att en ung man med låg utbildningsgrad röker och att han inte kommer att följa läkarens råd.

En annan stereotyp föreställning kan vara att en medelålders kvinna noggrant följer alla råd om egenvård och att det är hon, inte barnets far som söker vård när barnet blir sjukt.

En stereotyp bild i en informationsfolder från ett sjukhus kan vara bilden av en överläkare som en medelålders, ljushyad, allvarlig man eller bilden av en patient som en vit, äldre kvinna med rollator.

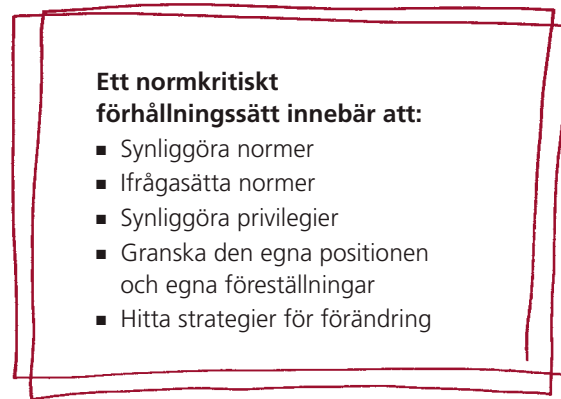
En stereotyp föreställning av en person med många piercingar, ärr och tatueringar kan vara att den personen lever ett destruktivt liv och att besvären som denna person söker vård för är kopplade till personens levnadssätt.

De flesta stereotyper skymmer verkligheten och upprätthåller fördomar. Därför är det viktigt att granska och ifrågasätta dem.

Vad är normkritik?

Ett normkritiskt förhållningssätt innebär att reflektera över vilka normer som ligger bakom uttryck, beteenden och förhållningssätt och vilka konsekvenser dessa normer får.

Målet med ett normkritiskt tänkande är inte en normlös hälso- och sjukvård utan att synliggöra hur normer riskerar att bygga på fördomar, förenkla verkligheten och få orättvisa konsekvenser. Genom att arbeta normkritiskt går det att motverka ojämlik särbehandling i vården. Ett sätt att bidra till en jämlik vård är att kritiskt analysera olika typer av texter och bilder som berör vårdverksamheten.

Normkritisk dokumentanalys

Genom att granska vårdens dokument kan du bryta invanda, normativa tanke-sätt och se förbi traditionella roller och förväntningarna på hur invånare, patienter, närstående och personal bör vara, uppträda eller hur de beskrivs. Bygger texten på traditionella könsroller och fördomar om hur flickor/kvinnor och pojkar/män i olika åldrar, med olika funktionalitet och med olika bakgrund ska vara? Hur de förväntas må? Hur de uttrycker sitt mående? Hur de sköter sin hälsa och sin egenvård? Påverkar det hur olika individer och grupper bemöts, vilka möjligheter de har och vilken vård de får?

Du kan granska alla typer av dokument normkritiskt, både sådana som vänder sig till personal och sådana som vänder sig till patienter. Till exempel:

- Informationsmaterial som förekommer i verksamheten och som vänder sig till patienter, närstående, personal eller andra
- Policydokument, rapporter eller annan dokumentation
- Journalanteckningar
- Bilder som illustrerar texter och budskap

Analysera helheten

Klargör först varför analysen ska göras och vilken typ av dokument du vill analysera.

- Är det ett policydokument?
- Hur beskrivs jämlikhet?
- Nämnas det direkt eller indirekt?
- I vilka sammanhang?
- Är det en informationsbroschyr?
- Vad är syftet med att den finns?
- Vem står bakom den?
- Vad ska informationen leda till? Ligger fokus på information som din verksamhet ska eller vill förmedla eller på information som patienterna anser är viktig?

Följande frågor kan vara relevanta:

- Är dokumentet tillgängligt för alla?
- Gynnar dokumentet ökad jämlikhet i vården?
- Uttrycker dokumentet ett normkritiskt perspektiv?

Om ja:

- Kan jämlikhetsaspekter förtydligas eller förstärkas ytterligare?
- Kan tankesättet överföras till fler dokument?
- Hur ska texten spridas?

Om nej:

- Vad behöver förändras?
- Hur kan du förbättra dokumentet?
- Behöver du stöd av någon annan för att kunna göra de viktiga förändringarna?

Tänk också på:

- Val av titel på dokumentet
- Val av rubriker i dokumentet

Analysera olika aspekter av dokumentet

Du kan ställa ett antal konkreta frågor till det dokument du analyserar beroende på vilken sorts dokument det är. En del av de reflektioner och svar som du får kan du använda till att skriva om texten direkt. Du kan också i en fördjupad analys föra in dina reflektioner och svar i analysmallar som presenteras i nästa kapitel. Du kan ladda ner analysmallarna separat för att kunna skriva i dem. Du hittar dem på jamlikvard.vgregion.se.

Föreställningar och förväntningar

- Hur gestaltas individer i texten? Kategoriseras de? Beskrivs exempelvis personer i olika åldrar och med olika bakgrund som mer lika eller mer olika varandra?
- Finns det olika förväntningar på olika individer eller grupper i texten? Vem representerar dessa förväntningar? Vem framställs som aktiv eller passiv?
- Uttrycker texten samma förväntningar på alla, exempelvis möjligheten att hämta ut läkemedel eller att delta i olika aktiviteter på fritiden?
- Hur beskrivs villkoren för olika individer eller grupper?
- Går det att se ett (eller flera) mönster? Finns det exempel på normmedvetenhet och normkritik?
- Finns det faktorer, exempelvis ordval som indikerar att dokumentet endast vänder sig till en grupp av människor? Nämns exempelvis kön eller är det en neutral text som använder ord som individer, patienter, närstående, klienter utan att hänvisa till om det är kvinnor eller män eller både och som omfattas?
- Är dokumentet istället könsanpassat? Finns det exempel på ordval och beskrivningar som är kopplade till förutsättningar, resurser, villkor eller annat utifrån kön? Vad får det för konsekvenser? Observera att könsanpassning både kan innebära ett steg mot en mera jämlik vård och från densamma, beroende på sammanhang. Hur är det i den aktuella texten?
- Ibland ska olika grupper, exempelvis personer i olika åldrar eller kvinnor och män behandlas olika av medicinska skäl. Om det är så, nämns det i texten?

Tips!

Låt olika personer som texten vänder sig till vara "testperson" och göra bedömningen om texten är inkluderande och om den tar upp de viktigaste frågorna på ett förståeligt sätt.

Tillgänglighet, delaktighet och makt

- Vem och vilka inkluderas i respektive exkluderas från texten?
- Vem tilltalas i texten, vem tar och får plats?
- Vem tilltalas av texten, vem känner igen sig?
- Hur beskrivs förutsättningar för olika grupper och individer i texten? Vilka beskrivs ha möjligheter och vilka har hinder? I vilka sammanhang?
- Uppmärksammar texten omotiverade skillnader som redan är kända inom olika områden? Genom att beskriva riskerna för ojämlik vård synliggörs och stärks eftersatta och missgynnade patientgrupper. Om exempelvis forskning har visat att utlandsfödda personer i lägre utsträckning får läkemedel förskrivna i enlighet med medicinska riktlinjer kan du nämna det som en riskfaktor för ojämlik vård. Exempelvis kan du i texten förtydliga att alla patienter, oavsett exempelvis födelseland ska få behandling i enlighet med de medicinska riktlinjerna.
- Hur gestaltas och gestaltar sig makt eller delaktighet i texten? Vilka individer eller grupper har möjlighet att påverka? Vem har mindre möjlighet och vem har ingen möjlighet alls? I vilket sammanhang?

Tillgänglig information

- Information ska vara tillgänglig för så många som möjligt. Svenska myndigheter har en skyldighet att nå ut med information till alla i Sverige, oavsett förstaspråk eller funktionalitet/funktionsförmåga.
- Är texten lättbegriplig och har den god läsbarhet? Är information på webben tillgänglig, exempelvis för personer som använder talsyntes?
- Finns informationen i anpassade former, till exempel punktskrift, lättläst, inläst eller bilder? Vet du hur du kan ta fram tillgänglig information vid behov? Mer information hittar du på vgregion.se/tillganglighetsguiden
- Finns informationsmaterial översatt till olika språk?

Granska bilderna

- Förekommer det bilder i dokumentet? I vilka sammanhang finns bilderna? Vilka budskap ger bilderna?
- Vad föreställer bilderna? Är bilderna relevanta i det sammanhang som de kopplas till?
- Hur ser representationen ut avseende exempelvis ålder, funktionalitet, etnicitet och social ställning? Hur förhåller sig detta till dokumentets målgrupp?
- Förstärker bilderna stereotypa föreställningar, eller utmanar och bryter bilderna mot föreställningarna?
- Vem är delaktig i bilderna? Vem får inte synas? Vem är aktiv och på vilket sätt – vem är passiv och på vilket sätt?

Tänk också på hur du sprider dokumentet!
Vilka når du, vilka riskerar du att missa?

